

Dirk Willem Postma, *Because we are Human, A philosophical inquiry into discourses of environmental education from the perspective of sustainable development and man's caring responsibility*. Nijmegen: Universiteitsbibliotheek, 2004. ISBN 90-6464-945-6, 215 blz., € 20,-. Verkrijgbaar bij de auteur: d.w.postma@chello.nl. 'Full-text' beschikbaar via http://webdoc.ubn.ru.nl/mono/p/postma_d/becawearh.pdf.

Hoe motiveren wij het morele appèl dat we op kinderen doen als we hen oproepen zorgzaam om te gaan met natuur en milieu? Of het er nu om gaat kinderen aan het denken te zetten over milieuvraagstukken of om rechtstreekse gedragsverandering in milieuvriendelijke richting, in beide gevallen moet duidelijk gemaakt worden *waarom* mensen zich iets aan natuur en milieu gelegen zouden laten liggen. Postma analyseert twee argumentaties uit de wereld van de

natuur- en milieu-educatie en waagt zich daarmee aan de meest heikele thema's op dit terrein.

Het eerste argument vertrekt vanuit het concept 'duurzame ontwikkeling', dat ervan uitgaat dat we zo met natuur en milieu horen om te gaan, dat ook toekomstige generaties in de gelegenheid zullen zijn in hun behoeften te voorzien. Postma analyseert deze gedachtegang tegen de achtergrond van een liberale, politieke filosofie (Rawls). Volgens die filosofie houden we rekening met de belangen van anderen, opdat zij rekening zullen houden met onze belangen. Wanneer we echter spreken over toekomstige generaties, doet zich een probleem voor: ons handelen heeft wel effect op hun belangen, maar andersom geldt dat niet. Het ontbreekt bij 'intergenerationeel burgerschap' aan wederkerigheid. Deze redenering biedt daarom volgens Postma onvoldoende houvast om de milieueducatie van een legitimatie en motivatie te voorzien.

Meer perspectief biedt de tegenhanger in het politiek-filosofische spectrum: het communitarisme. De filosofen van deze stroming stellen niet de belangen van het individu, maar die van de gemeenschap centraal. Ook de gemeenschapsgedachte heeft een intergenerationele component. Inherent aan het denken over gemeenschappen is immers het erkennen van het belang van de continuïteit van die gemeenschappen. De waarden en normen van de gemeenschap worden van generatie op generatie overgedragen. 'Toekomstigen' zijn in die zin erfgenamen van onze morele tradities. Op die manier kun je stellen dat ook toekomstigen deel uitmaken van onze morele gemeenschap. Zo zijn we in staat vast te stellen wat voor hen goed en belangrijk zal zijn en daar in ons eigen doen en denken rekening mee te houden.

Maar ook op deze redenering oefent Postma kritiek uit. In de eerste plaats is de suggestie van een homogene morele gemeenschap – zeker voor de Nederlandse situatie – nauwelijks realistisch te noemen. Maar belangrijker nog is het bezwaar dat we toekomstigen op deze manier annexeren voor onze morele gemeenschap. We lopen teveel op de zaken vooruit. Immers: hoe kunnen we zeker zijn dat toekomstigen onze waarden en normen inderdaad blijven delen?

Postma zoekt daarom naar een alternatief, waarin het niet nodig is vooruit te lopen op de behoeften en belangen van toekomstige generaties. Hij vindt dat we moeten uitgaan van wat wij zelf belangrijk vinden; wat wij zelf de moeite waard vinden om aan de volgende generatie mee te geven. Het gaat er niet om hoe wij tegen toekomstigen aankijken; het gaat er om hoe wij door toekomstigen herinnerd willen worden. Daarbij realiseert hij zich goed dat wat wij belangrijk vinden geen tijdloos gegeven is maar steeds opnieuw in de publieke, politieke arena moet worden vastgesteld (Arendt).

Postma nodigt ons uit tot pedagogische bescheidenheid door ons te concentreren op wat wij zelf hier en nu belangrijk vinden en kinderen daarin in te leiden. Het gaat erom tegenover onze kinderen verantwoordelijkheid te nemen voor onze oordelen en praktijken – zonder daarbij vooruit te lopen op de oordelen die onze kinderen zelf in de toekomst zullen vellen. Niet weglopen voor het heden, niet vooruitlopen op de toekomst, is zijn advies.

Maar waarom zou de *huidige* generatie de natuur en het milieu belangrijk vinden? Die vraag brengt Postma bij het tweede argument, dat van de 'intrinsieke waarde van de natuur'. Binnen het paradigma van 'duurzame ontwikkeling' is het niet mogelijk daar zinvol over te spreken. Daar wordt de relatie tussen mens en natuur steeds uitgedrukt in termen van gebruik, verbruik en exploitatie.

Postma gaat daarom op zoek naar een ander perspectief. Hij komt tot de conclusie dat weliswaar alle waardering menselijke waardering is, maar dat niet alle waardering voortkomt uit menselijk eigenbelang. Mensen kunnen ook hun waardering uitspreken voor iets wat hen niet direct voordeel brengt, maar wat zij desondanks een eigen waarde toekennen. Postma verwijst naar voorbeelden uit de kunst (Kant) en de zorg (Noddings). Zoals Noddings spreekt over het appèl dat uitgaat van de zorgbehoevende medemens, zo wil Postma spreken van het appèl van de zorgbehoevende natuur. Postma weerspreekt Noddings waar die de verplichtende zorgrelatie beperkt tot medemensen (bij de natuur zou geen sprake zijn van existentiële wederkerigheid). Volgens Postma is er ook met betrekking tot de natuur sprake van een existentiële ervaring, omdat wij zelf uiteindelijk ook deel uitmaken van de natuur (Merleau-Ponty).

Maar hoe krijgen we nu ook kinderen zover dat ze het appèl dat uitgaat van de natuur kunnen ervaren, bevestigen en beantwoorden? Volgens Postma kan dat door kinderen mee te laten doen in onze zorgzame omgang met de natuur, want het is juist in die zorgzame omgang dat de natuur ons als 'intrinsiek waardevol' verschijnt. Daarmee sluit Postma aan bij de conclusie uit het eerste deel van zijn studie: we moeten kinderen inleiden in onze praktijken en hen zo laten zien wat wij zelf van waarde vinden.

Het is volgens Postma belangrijk kinderen in te leiden in onze natuur- en milieuvriendelijke praktijken om hen te helpen zich ook aan de natuur verplicht te voelen. Zij moeten bovendien iets merken van onze zorg voor de natuur en van de hoge verwachtingen die wij op dat gebied van hen hebben. Door kinderen zo te bevestigen in hun waardering van de natuur, helpen we hen een natuurvriendelijke, persoonlijke identiteit op te bouwen, waaraan zij zich ook voor de toekomst gebonden weten: je handelt niet alleen uit zorg voor de natuur, maar ook om het behoud van je eigen zelfwaardering.

Maar is de claim die zo op de nieuwe generatie wordt gelegd niet al te dwingend? Het is de vraag wat er zo overblijft van de pedagogische bescheidenheid waar Postma in het eerste deel van zijn studie toe oproept. Ook wordt niet duidelijk waarom de idee van 'duurzame ontwikkeling' hier geen rol zou mogen spelen. De gedachte van 'duurzame ontwikkeling' speelt immers een voorname rol in de wijze waarop wij in de afgelopen decennia vormgegeven hebben aan onze omgang met natuur en milieu. Het maakt deel uit van de (in de (inter)nationale politieke arena tot stand gekomen) praktijken waar we trots op kunnen zijn. Postma perkt de natuur- en milieu-educatie naar mijn mening dan ook teveel in als hij tot slot concludeert dat we in natuur- en milieueducatie vooral ruimte moeten maken voor natuurbeleving, verbeelding en een speelse omgang met de natuur.

Maar die keuze voor een belevingsgerichte natuureducatie kon ook wel eens samenhangen met het feit dat Postma vooral de vraag stelt hoe we kinderen tot zorgzaam handelen *motiveren*, niet hoe we hen daartoe kunnen *toerusten*. ‘Duurzame ontwikkeling’ verwijst eerder naar praktijken waarin praktische consequenties worden verbonden aan gevoelens van betrokkenheid bij natuur en milieu – juist doordat er een meer technisch-instrumenteel perspectief gekozen wordt. Misschien ligt in de combinatie van beide perspectieven – het instrumentele en het existentiële – wel de grootste uitdaging voor het denken over natuur- en milieueducatie.

Hoe motiveren wij het morele appèl dat wij op kinderen doen? Met die vraag heeft Postma een essentieel probleem rond de morele opvoeding opnieuw in de schijnwerpers gezet, onmisbaar voor ieder die zich bezighoudt met vragen rond morele vorming en opvoeding. Maar over natuur- en milieueducatie is met deze studie beslist het laatste woord nog niet gesproken.